

УДК 37.091.4

DOI <https://doi.org/10.31392/2311-5491/2019-69.50>

Севастюк М. С., Слабко В. М.

СУЧАСНА ПОЧАТКОВА ШКОЛА В ОСВІТНІХ ВИМІРАХ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Проведено компаративний аналіз змін, які відбуваються в сучасній українській початковій школі та пов'язані з упровадженням у життя концепції стратегічного розвитку української освіти "Нова українська школа", з основними ідеями В. Сухомлинського щодо мети, змісту й особливостей організації початкової освіти в Павлівській школі.

У роботі зазначається, що навчально-виховний процес повинен ґрунтуватися на особистісному підході до кожного учня, оскільки діти мають індивідуальні психофізіологічні особливості, духовні потреби, які унеможливають стандартизацію навчальної діяльності.

Охарактеризовано цикли початкової освіти, які вироблені на основі теоретико-педагогічних засад роботи В. Сухомлинського; особливості зонування класів, яке дає можливість правильно організувати необхідну творчу співпрацю; специфіку впровадження інтеграції як засобу вироблення загальних і предметних компетентностей, що є обов'язковою умовою всебічного гармонійного розвитку особистості; необхідність оновлення системи оцінювання знань учнів, за допомогою якої варто акцентувати увагу на успіхах дітей, сприяти виробленню в них мотивації до покращення результатів навчання.

Аргументовано, що основне завдання педагога – створення позитивної атмосфери під час навчання, яка дає можливість учням не лише накопичувати знання, а й отримувати задоволення від процесу їх набуття, виробляти необхідні практичні вміння, вдало реалізовувати себе в дорослому житті, успішно долати життєві труднощі.

Доведено, що ідеї В. Сухомлинського щодо мети, загальних підходів до організації навчання через діяльнісний підхід та міжпредметну організацію змісту навчання, створення освітнього середовища для організації пізнавальної діяльності учнів, підходів до оцінювання навчальних досягнень учнів отримали свій подальший розвиток у сучасних концептуальних положеннях Нової української школи.

Ключові слова: гуманізм, дитиноцентризм, компетентнісний підхід, освітнє середовище, здоров'язбережувальна функція освіти, інтеграція змісту освіти, інноваційні методи навчання.

Зміни, що відбуваються в сучасній українській початковій школі, пов'язані з упровадженням у життя концепції стратегічного розвитку української освіти "Нова українська школа". Освітня реформа характеризується значним інноваційним потенціалом, який охоплює цілі, структурні складники, зміст, методики навчання й виховання, вимірювання її якості.

Навчання в Новій українській школі базується насамперед на принципах педагогіки партнерства, позитивної психології та філософії дитиноцентризму, в основі якої – розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, індивідуальних стилів, темпу, освітніх траєкторій, а також організація пізнавального процесу, який приносить дитині радість і задоволення.

Початкова освіта нової школи також поділятиметься на два цикли: адаптаційно-ігровий (1–2 класи) та основний (3–4 класи). Перший цикл початкової освіти допоможе учневі звикнути до шкільного життя, завдання вчителя при цьому – підтримка в кожній дитині впевненості та мотивації до пізнання. У другому циклі початкової освіти в учнів буде формуватися почуття відповідальності та самостійність. Після завершення початкової школи навчальні досягнення кожного учня повинні відповідати сталим стандартам.

Нові підходи до мети сучасної початкової освіти відображаються в її змісті, який забезпечується новими Державними стандартами початкової освіти, розробленими на основі компетентнісного й інтегрованого підходів. Відповідно до реалізації концепції Нової української школи вчитель повинен сформувати в учнів здатність до володіння десятьма групами компетентностей, які дадуть їм можливість розвиватися та стати успішнішими. Серед них виділяються такі:

- 1) спілкування державною (і рідною в разі відмінності) мовою;
- 2) спілкування іноземними мовами;
- 3) математична грамотність;
- 4) компетентності у природничих науках і технологіях;
- 5) інформаційно-цифрова компетентність;
- 6) уміння навчатися впродовж життя;
- 7) соціальні та громадянські компетентності;
- 8) підприємливість;
- 9) загальнокультурна грамотність;
- 10) екологічна грамотність і здорове життя [1, с. 14].

Вони тісно пов'язані з наскрізними вміннями, які закладаються в початковій школі, наприклад умінням читати й розуміти прочитане, умінням висловлювати думку в усній і письмовій формах, критичним мисленням, здатністю логічно обґрунтовувати позицію, здатністю виявляти ініціативу, здатністю творити, умінням оцінювати ризики та вирішувати проблеми, умінням конструктивно керувати емоціями, здатністю застосовувати інтелект, здатністю співпрацювати в команді [1, с. 14]. Зазначені компетентності однаково важливі та пов'язані між собою. Кожну з них діти набуватимуть системно й послідовно під час вивчення різних предметів на всіх етапах освітнього процесу. Запровадження інтегрованого підходу підсилить процес оволодіння учнями змістом початкової освіти.

Основною новацією Нової української школи є побудова змісту навчання на основі інтегрованого підходу для формування в учнів цілісного сприйняття світу.

Інтеграція реалізується за допомогою впровадження інтегрованих курсів (наприклад, “Я досліджую світ”, “Мистецтво”, “Природознавство” тощо), розроблення інтегрованих уроків, впровадження проектно-технології для цілісного міжпредметного вирішення проблеми. Однією з оптимальних моделей інтеграції в початковій школі є інтеграція навколо однієї теми під час проведення тематичних днів і тижнів.

Відповідно до цього відбуваються зміни в оцінюванні навчальних досягнень молодших школярів. Воно має бути зорієнтоване насамперед на дитину, його завданням є спостереження за розвитком учня в навчанні, формування в нього впевненості, акцентування на перевагах, а не на помилках. Оцінка повинна забезпечувати формування позитивної самооцінки учнів, особливо це стосується тих дітей, які мають проблеми в навчанні. Із цією метою вводиться новий вид оцінювання – формувальне, яке широко використовується на перших етапах навчання в початковій школі. Результатом роботи школи повинна бути мотивація, завдяки якій учень виявляє бажання самостійно вчитися та оцінювати свої досягнення, ставити цілі й обирати способи їх досягнення. Усе це сприятиме формуванню нової позиції учня – суб’єкта навчальної діяльності.

Значні можливості в осмисленні стратегічних напрямів розвитку Нової української школи закладені в педагогічних ідеях В. Сухомлинського. Це зумовлено тим, що видатний вітчизняний педагог був не лише науковцем, а й практиком. Усі його ідеї перевірені під час роботи у школі, вони базувалися на власному педагогічному досвіді. Василь Олександрович гармонійно поєднав у собі досвідченого вчителя-практика, успішного педагога-адміністратора, проникливого психолога, самобутнього письменника та справжнього вченого, що зумовило випереджальний характер і перспективність його педагогічних ідей. Під час вивчення його спадщини варто не просто констатувати, що ним зроблено, а розглядати роботу педагога в контексті тих змін, які відбуваються в освіті.

Мета статті полягає у проведенні компаративного аналізу змін, які відбуваються в сучасній українській початковій школі, з основними ідеями Василя Сухомлинського щодо цілей, змісту та особливостей організації початкової освіти в Павлівській школі.

Різноманітні аспекти психолого-педагогічної науки, висвітлені у працях В. Сухомлинського, були проаналізовані багатьма українськими дослідниками, серед яких – М. Антоненко, І. Бех, А. Богущ, І. Зязюн, О. Савченко, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та інші. Важливим аспектом у житті освітян України є щорічні педагогічні читання “В. О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю”, організовані Академією педагогічних наук України. Останні наукові конференції, що відбувалися в Україні з нагоди 100-річного ювілею В. Сухомлинського, були присвячені співвідношенню ідей Василя Олександровича та Нової української школи. Про актуальність ідей видатного вчителя для розбудови української школи, вагомих внесок у розвиток світової педагогічної науки та практики свідчить той факт, що 39-та сесія Генеральної конференції ЮНЕСКО затвердила рішення про відзначення у 2018 р. на рівні ЮНЕСКО 100-річчя від дня народження Василя Сухомлинського.

Ключові положення Нової української школи базуються насамперед на провідній ідеї Василя Сухомлинського, утіленій у Павлівській школі, – упровадженні особистісного підходу до організації навчання та виховання. У період існування тоталітарної держави, директивних підходів до організації навчально-виховного процесу В. Сухомлинський відстоював ідеї гуманного, особистісно орієнтованого підходу до навчання. Ці засади не просто були девізом його педагогічної спадщини, вони мали конкретні шляхи та способи впровадження, наприклад: створення ситуації емоційного благополуччя дитини у школі, отримання позитивних результатів під час навчання та переживання учнем почуття успіху особистих досягнень у навчанні, діагностика психічних особливостей дітей. Учитель стверджував, що заповітом педагогічної мудрості є вміння правильно визначати те, на що здатний кожний учень у конкретний момент, а також як розвивати його здібності надалі. У навчанні дитина повинна ніколи не втрачати віру у свої сили, не відчувати того, що в неї нічого не виходить. У цьому полягає оптимізм педагогічного світогляду В. Сухомлинського. Він наголошував на тому, що немає “абстрактного учня”, кожен із них має індивідуальні пізнавальні процеси, особистісні властивості, які й повинен вивчати педагог, що має стати “знавцем дитячих душ”.

Ідея гуманного ставлення, якою насичена вся педагогічна діяльність і творчість В. Сухомлинського, у сучасній педагогіці переросла в ідею дитиноцентризму, а позиція сучасного вчителя, в основі якої лежать гуманні взаємини з учнями, – у сучасну позицію педагога-фасилітатора, модератора, мотиватора, який створює розвивальне-пізнавальне середовище для гармонійного життя й навчання учнів, є його активним учасником, суб’єктом освітнього процесу.

Значна кількість випереджальних прогностичних поглядів стосуються мети, змісту та технологій початкової освіти, а також учителя як реалізатора ідеї в умовах освітніх змін.

У творах “Серце віддаю дітям”, “Сто порад вчителю”, що присвячені проблемам початкової освіти, В. Сухомлинський насамперед окреслив мету цієї ланки освіти та зазначив: “Я поставив за мету домогтися того, щоб навчання було частинкою багатого духовного життя, яке сприяло б розвитку дитини, збагаченню її розуму. <...> Хочеться, щоб діти були відкривачами й творцями в цьому світі. Спостерігати, думати, міркувати, переживати радість праці та пишатися створеним, творити красу й радість для людей і знаходити в цьому творінні щастя, захоплюватися красою природи, музики, мистецтва, збагачувати свій духовний світ цією красою, брати близько до серця горе й радість інших людей, переживати їх долі як глибоко особисту справу – такий є мій ідеал виховання” [2, с. 185]. Ці слова відповідають концептуальним засадам реформу-

вання середньої освіти “Нова українська школа”, у яких мета визначається як підготовка молоді до успішної самореалізації в житті, формування конкурентоздатного фахівця, всебічно розвинутої особистості – громадянина з активною життєвою позицією, новатора, здатного змінювати світ та вчитися впродовж усього життя [1, с. 9].

В. Сухомлинський писав: “Одна з найважливіших цілей освіти – навчити користуватися знаннями. Небезпека їх перетворення на мертвий багаж починає розвиватися в молодших класах” [2, с. 223]. Випередивши час, видатний педагог акцентує увагу на необхідності формування предметних і ключових компетенцій у школярів. Учений закликає змінити погляд на сутність понять “знання”, “знати”. На його переконання, “знати – це значить уміти застосовувати знання” [3, с. 46]. В. Сухомлинський вважав, що у школі повинна панувати яскрава думка, живе слово та творчість дітей, при цьому під час навчання необхідно поєднувати емоційне й логічне, слово та дію, наочне й образне та формувати за допомогою цього передумови компетентнісного підходу до навчання.

На думку В. Сухомлинського, основна концептуальна засада навчання в початковій школі – навчити дітей вчитися [3, с. 34]. Педагог виділяв 5 комплексних умінь, які він вважав необхідними для формування в дітей уміння вчитися, а саме: уміння читати, уміння писати, уміння спостерігати явища навколишнього світу, уміння думати, уміння висловлювати свою думку. Ці вміння є інструментами, без яких неможливо оволодіти знаннями [2, с. 182]. Упродовж 10 років навчання у школі учень повинен оволодіти такими вміннями: спостерігати явища навколишнього світу (зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле, дивуватися); висловлювати думку про те, що бачить, спостерігає, робить, думає; вільно, виразно й свідомо читати, досить швидко та правильно писати; виділяти логічно закінчені частини у прочитаному, встановлювати зв'язок і залежність між ними; знаходити книжку з питання, яке цікавить; робити попередній логічний аналіз тексту у процесі читання; слухати вчителя та одночасно коротко записувати зміст його розповіді; читати текст та одночасно слухати інструктаж учителя про роботу над текстом, його логічними складовими частинами; писати твір, розповідати про те, що бачить навколо себе, спостерігає [4, с. 211–212]. Очевидно, що ці ідеї були започатковані в науковій і практичній діяльності Павлівської школи В. Сухомлинського.

Зауважимо, що педагог значну увагу приділяв реалізації інтегрованого підходу в навчально-виховному процесі Павлівської школи. Прикладом є уроки мислення на природі. Ці заняття поєднували в собі засвоєння основ наук про природу (біології, зоології, ботаніки, анатомії та фізіології людини, географії, фізики), а також розвивали логічне мислення й мовлення, заохочували до спостереження та спостережливості, сприяли розвитку мисленневих процесів (таких як аналіз, порівняння, узагальнення, віднаходження зв'язків між явищами природи), об'єднували знання з декількох предметів. Ще одним прикладом реалізації міжпредметних зв'язків є пропозиція В. Сухомлинського поєднати навчання грамоти з малюванням, яку він висловлює в роботі “Серце віддаю дітям” [2, с. 149]. Василь Олександрович навчав дітей читанню та письму за допомогою незвичних занять, які він назвав “подорожжю до джерел слова”, під час яких літери вивчали через пошук їх зображення на природі. Запропонований у його спадщині міжпредметний підхід до навчання реалізується в умовах Нової української школи через упровадження інтегрованого навчання.

У Павлівській школі значна увага приділялася *створенню освітнього середовища для навчання та розвитку учнів* за допомогою уроків мислення на природі, кімнати казок, кімнати науки, острова чудес, саду здоров'я тощо. В. Сухомлинський закликав до створення продуманої системи сприятливого середовища в кожному куточку шкільного приміщення [4, с. 116–124]. Вивчення його педагогічної системи з питання створення та використання освітнього простору дає можливість вчителям для більш вдумливого її використання в сучасній початковій школі. Ця ідея педагога значно випередила свій час і посідає вагоме місце в сучасній Новій українській школі. Освітнє середовище передбачає мобільні робочі місця у класі для ефективно організації групової, дослідницької та проектної роботи учнів, зонування шкільного приміщення відповідно до потреб та інтересів дітей. Таке середовище забезпечує дітям можливість самостійно обирати види навчальної роботи, виявляти активність та ініціативність під час навчального процесу.

При цьому освітнє середовище, на переконання В. Сухомлинського, має бути насамперед *здоров'язбережувальним*. Піклування про здоров'я дітей було одним із важливих завдань Павлівської школи. Її директор писав: “Якщо виміряти всі мої клопоти і тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то добра половина їх – про здоров'я” [2, с. 187]. Особливо актуальна ця ідея сьогодні, коли після закінчення початкової школи, за даними Міністерства охорони здоров'я України, 50 % школярів мають функціональні порушення різних систем організму, а 42 % – хронічні захворювання.

У сучасній початковій школі дуже гостро стоїть питання збереження не лише фізичного, а й психічного, духовного, соціального здоров'я дітей. Ідея В. Сухомлинського про емоційне благополуччя дитини у школі, забезпечення морально-психологічного комфорту, навчання учнів справлятися зі стресом і напругою є надзвичайно актуальною для сьогодення. Оздоровчий потенціал освіти повинен забезпечуватися сучасною початковою школою. Особливо важливим завданням нині є необхідність перетворити школу на безпечне місце, де немає насильства та цькування, а є повага до особистості кожної дитини. Із цим успішно справлялися в Павлівській школі.

На думку В. Сухомлинського, сама структура школи повинна відповідати фізичному стану дитини та бути дуже гнучкою. До розбудови початкової освіти він підходив діалектично – від “школи під голубим небом”, школи природи, чуттєвого, емоційно-конкретного сприйняття світу до школи як джерела духовності, культури й моральних цінностей [3, с. 159].

Видатний педагог використовував у власній практичній роботі багато інноваційних, творчих методів і прийомів навчання. Новаторськими авторськими здобутками В. Сухомлинського є «школа радості», уроки мислення серед природи, бесіди з людинознавства, психолого-педагогічний семінар, свято матері, написання казок та оповідань для дитячого читання тощо.

Для вчителів актуальними є методичні прийоми, які розвивають дитячу допитливість і розум, викликають радість пізнання (наприклад, “запитання – вузлики знань”, “читати книгу природи”, “думати про свої думки, думати про незрозуміле”, “розум дитини – у кінчиках її пальців”, “казковий період розумового виховання”, “мандрівки до джерел мислення і мови”, “дві програми навчання”, “навчальні діалоги”, “етична цінність оцінки вчителя” тощо). Окремо варто назвати проектні прийоми, одним із яких є “триста задач із живого задачника природи”, під час створення яких учні вчать самостійно розробляти зміст своєї навчальної діяльності [3, с. 249]. Завдяки використанню їх у практичній діяльності сучасні вчителі досягають значних результатів, чим підвищують якість початкової освіти та інтерес учнів до засвоєння знань.

Значну увагу В. Сухомлинський приділяв правильному використанню контрольно-оцінювальної функції навчального процесу. Він закликав учителів не маніпулювати своєю владою під час контролю й оцінювання, дуже обережно користуватися оцінкою. Учитель насамперед повинен помічати навчальні досягнення учнів, а не звертати увагу на недоліки в їх навчанні. У Новій українській школі продовжується розвиток ідей Василя Сухомлинського щодо цілей і функцій оцінювання.

Висновки. Отже, звернення до педагогічної спадщини В. Сухомлинського з позицій сучасних завдань Нової української школи показало, що його ідеї не втратили своєї значущості та актуальності в умовах перезавантаження змісту сучасної педагогічної науки з орієнтуванням на вимоги часу. Павлівська школа, яку очолював В. Сухомлинський, може бути концептуальною моделлю школи ХХІ століття, в основу якої покладені ідеї самоцінності дитинства, створення навчального середовища для розвитку та самореалізації особистості, визнання особливостей дитинства, що підтверджується досвідом роботи сучасних шкіл.

Використана література:

1. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи (документ ухвалений рішенням Колегії МОН України 27 жовтня 2016 р.). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
2. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / уклад. О. Сухомлинська. Харків : Акта, 2018. 540 с.
3. Сухомлинський В. Сто порад учителеві. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.
4. Сухомлинський В. Павлівська середня школа. *Сухомлинський В. Вибрані твори* : в 5 т. Київ : Радянська школа, 1977. Т. 4. С. 7–390.

References:

1. Ministry of Education and Science of Ukraine (2016). *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly (dokument ukhvalenyi rishenniam Kolehii MON Ukrainy 27 zhovtnia 2016 r.)* [New Ukrainian School: conceptual foundations for high school reform (document approved by the decision of the Collegium of the Ministry of Education and Science of Ukraine October 27, 2016)]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
2. Sukhomlynskyi, V. (2018). *Sertse viddaiu ditiam [I give my heart to the children]*. Kharkiv: Akta [in Ukrainian].
3. Sukhomlynskyi, V. (1988). *Sto porad uchytelevi [One hundred tips for the teacher]*. Kyiv: Radianska shkola [in Ukrainian].
4. Sukhomlynskyi, V. (1977). *Pavlyska serednia shkola [Paul's High School]*. *Sukhomlynskyi V. Vybrani tvory (in 5 vol.)*. Kyiv: Radianska shkola, vol. 4, pp. 7–390 [in Ukrainian].

Sevastyuk M. S., Slabko V. M. Modern primary school in educational dimensions of Vasyl Sukhomlinsky.

A comparative analysis of the changes that are taking place in the modern Ukrainian elementary school and related to the implementation of the concept of strategic development of Ukrainian education “New Ukrainian School”, with the main provisions of V. Sukhomlinsky regarding the purpose, content, features of organization of elementary education in Pavlysk school.

The paper states that the educational process should be based on the personal approach to each student, since children have individual psycho-physiological features, spiritual needs that make it impossible to standardize it.

The cycles of elementary education, which are made on the basis of theoretical and pedagogical foundations of V. Sukhomlinsky; are characterized by the features of zoning classes, which provide the opportunity to properly organize the necessary creative cooperation; the specificity of integration as a means of developing general and subject competencies, which are mandatory harmonious development of the individual; the need to update the system of assessment of students' knowledge, which should focus on the success of children, contribute to the development of motivation to improving learning outcomes.

It is argued that the main task of the teacher – to create a positive atmosphere during the study, which allows students not only to accumulate knowledge, but also to enjoy the process of their acquisition, to produce the necessary practical skills, successfully realize themselves in adulthood, successfully overcome life's difficulties.

It is proved that V. Sukhomlinsky's ideas about the purpose, general approaches to the organization of learning through the activity approach and the cross-curricular organization of the content of learning, the creation of an educational environment for the organization of cognitive activity of students, approaches to the evaluation of students' educational achievements, have been further developed in the modern conceptual provisions of the New Ukrainian Schools.

Key words: *humanism, child-centeredness, competence approach, educational environment, health-saving function of education, integration of educational content, innovative teaching methods.*